

УДК 377.8:796.011.3"18/19"

Приходько Г. І.

ПРОБЛЕМА НЕСТАЧІ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ І ДЕЯКІ ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

У статті на підставі вивчення історико-педагогічних першоджерел та результатів досліджень сучасних науковців всебічно проаналізовано проблему нестачі кваліфікованих вчителів з фізичного виховання в ХІХ – на початку ХХ століття. Схарактеризовано офіційну політику уряду щодо кадрового забезпечення фізичного виховання в школах та її негативні наслідки. Деталізовано один із шляхів вирішення проблеми нестачі викладачів фізичного виховання – досвід залучення іноземних фахівців до викладання у навчальних закладах України. Розкрито фактори й особливості міграційних процесів серед вчителів-іноземців, надано їх демографічну характеристику, соціальний статус, матеріальне забезпечення.

Ключові слова: вчителі-іноземці, фізичне виховання, ініціатива, громадськість, учнівська молодь.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Реформи в системі освіти України, які відбуваються зараз, виявили цілу низку проблем, які стосуються фізичного виховання учнівської та студентської молоді. Однією із найактуальніших є кадрова. Традиційно, у перехідні періоди розвитку суспільства, під час проведення реформ в різних галузях проявляється підвищена увага до минулого, робиться спроба знайти пояснення існуючим проблемам, відповіді на запитання, які висуває сучасність.

Досвід вирішення кадрових проблем в системі освіти має свою історію. На різних її етапах провідну роль мали ті чи інші форми, методи та засоби підвищення професійного потенціалу вчителів. Особливим в цьому сенсі є період ХІХ – поч. ХХ ст., протягом якого відбувалося зародження та становлення системи освітніх закладів та впровадження у зміст освітньо-виховної роботи з учнями фізичного виховання. Тому, вивчення цього питання в історичній ретроспективі дасть можливість використати історичний досвід, раціональні здобутки для вирішення сучасних проблем, виявити наявні протиріччя й уникнути помилок.

Дослідження проведено згідно комплексного плану НДР на 2016-2020 рр. кафедри фізичного виховання № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі історико-педагогічні аспекти забезпечення системи освіти України кваліфікованими вчителями фізичного виховання відображено у дослідженнях учених радянського періоду В. Л. Марищука [1961], Г. Д. Харабуги [1966], З. В. Шерезадішвілі [1972] та ін. Цікаві знахідки містяться у результатах наукового пошуку сучасних науковців А. Д. Єгорова [1993], А. Є. Скворцова [1993], Н. М. Поплутиної [1998], Н. В. Полякової [1999], А. С. Бондар [2005], Ю. І. Грота [2002], В. Л. Попової [2002], В. А. Вербицького [2009], О. О. Лях-Породька [2010], В. В. Павленко [2010], О. В. Полевщиковой [2011] та ін. Але дотепер у контексті зазначеної проблеми залишається багато питань, які потребують детального вивчення та перегляду в контексті сучасності.

Мета статі – на підставі вивчення першоджерел та здобутків сучасних науковців проаналізувати такий аспект кадрової проблеми, як діяльність іноземців-вчителів фізичного виховання в Україні протягом ХІХ – на поч. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема забезпечення фізичного виховання учнівської молоді кваліфікованими фахівцями була однією з ключових, що турбувала педагогічну громадськість протягом ХІХ–поч. ХХ ст. Розуміючи, що без її вирішення неможливо досягти мети всебічного гармонійного розвитку підростаючого покоління, представники передової частини суспільства постійно дискутували з цього приводу та на практиці намагалися допомогти системі освіти. Поштовх для мобілізації громадських сил у зазначеному напрямку надавала непослідовна політика російської влади щодо забезпечення освітніх закладів вчительськими фізкультурними кадрами.

Так, фактично протягом усього ХІХ ст. російським урядом в рекомендаціях, які містилися у відповідних циркулярах, як правило, пропонувалося введення викладання гімнастики, «якщо в освітніх закладах були відповідні умови». Підкреслимо, що однією з таких умов, як зараз, так і тоді, вважалася наявність фахівців. В урядових документах не уточнювалися джерела постачання фізкультурних кадрів для школи та не наводились вимоги до осіб, які допускалися до викладання гімнастики. Таким чином,

турбота про вирішення зазначеної проблеми цілком покладалася на керівника та опікунську раду освітнього закладу.

Не менш суперечливим був підхід уряду до оплати праці вчителя гімнастики. З початку керівникам освітніх закладів пропонувалося найм фахівця за кошти спеціального фонду. У подальшому, наприкінці XIX ст., уряд почав виділяти бюджетні кошти на оплату праці вчителів гімнастики, але на умовах значно гірших, ніж для вчителів інших навчальних предметів. Наприклад, дослідник розвитку фізичного виховання і спорту у середніх освітніх закладах Півдня України (1864–1917 рр.) В. Вербицький зазначає, що заробітна платня вчителя гімнастики була невисокою. Її розмір залежав від кількості річних уроків і грошових коштів, якими володів освітній заклад. Так, в 80-ті рр. XIX ст. учитель гімнастики чоловічого освітнього закладу отримував від 37 до 50 руб за річний урок, в жіночих – від 24 до 50 руб. Низька заробітна платня була причиною того, що гімнастика як навчальний предмет мала низький соціальний статус. Багато вчителів із небажанням бралися за проведення уроків гімнастики та дивилися на предмет як на додатковий заробіток. Не виключенням було становище, коли викладання гімнастики доводилось поєднувати з іншими посадами: вчителя загальноосвітніх предметів, класного наставника, помічника класного наставника. [3, с. 30].

Зазначимо, що у 60-70-і рр. XIX ст. у зв'язку з поступовим збільшенням кількості освітніх закладів, де викладалась гімнастика, значно зріс попит на кваліфікованих вчителів. Уряд вкотре, на нашу думку, досить своєрідно, підійшов до розв'язання цього питання. Так, у «Положенні про міські училища» від 31 травня 1872 р. та інших аналогічних офіційних документах цих років зазначалося, що «навчання гімнастиці покладається, за окрему винагороду, на тих із штатних учителів, які можуть навчати цьому предмету. Якщо між ними таких осіб не знайдеться, тоді інспектором народних училищ запрошуються окремі вчителі за наймом». Це, за нашим переконанням, красномовно свідчить про відношення влади до праці вчителя гімнастики як до чогось несуттєвого та другорядного. З цього приводу у дослідженні А. Бондар наводиться приклад, що досить часто до викладання гімнастики залучалися вчителі танців, і це давало їм можливість додаткового заробітку. Особливо ця практика розповсюджувалася у жіночих гімназіях [1, с. 117].

Відзначимо, що ситуація ще більш загострилася після видання Міністерством народної освіти Циркулярного розпорядження №10536 від 13 липня 1888 р. та «Інструкції для викладання гімнастики у чоловічих освітніх закладах» 1889 р., згідно з якими обов'язкове викладання «військової гімнастики» вводилося в чоловічих середніх освітніх закладах, вчительських інститутах і семінаріях. У наступні роки ця вимога розповсюдилася й на початкові та інші середні освітні заклади. У зв'язку з цим, зросла потреба у вчителях, які володіли спеціальними знаннями, уміннями та навичками у стрійовій підготовці, яка використовувалася в російській армії. Проте наголосимо, що вчительство на той час, за законодавством, звільнялося від несення військової повинності, й тому зовсім не було готовим до викладання стрійових прийомів і військових вправ.

Таким чином, для розв'язання цього протиріччя уряд пропонував залучати до роботи вчителями гімнастики в освітніх закладах військових у відставці. Отже, на практиці це проявилось у запрошенні до педагогічної роботи з дітьми відставних унтер-офіцерів, солдат, урядників, псаломщиків, тобто осіб без загально педагогічної та спеціальної фізкультурної освіти, і, найчастіше, низького соціального статусу. Без сумніву, даний крок влади піддавався жорсткій критиці з боку педагогічної громадськості, навіть з боку військових. Наприклад, в одній із публікацій журналу «Образование» («Военная гимнастика в народных училищах», 1894, № 10, с. 355–357) відмічалось, що «так звані «викладачі військової гімнастики» у більшості випадків не виправдовують своєї назви та у процесі занять використовують методи дисциплінарного впливу, які не враховують особливостей дитячої природи та часто вдаються до насильства».

Встановлено, що протягом XIX–поч. XX ст. уряд періодично робив спроби організувати підготовку викладацьких кадрів. Завдяки проведенню власних досліджень [13] та напрацюванням сучасних науковців (Н. Поплутина [1998], В. Л. Попова [2002], А. Скворцов [1993]) з'ясовано, що система підготовки фахівців з фізичного виховання в Російській Імперії почала зароджуватися у 30-ті рр. XIX ст. За визначенням О. Бутовського, ці роки вважалися як «шведський період розвитку гімнастики». Так, у 1832 р. начальник військово-навчальних закладів Росії дав доручення шведському фахівцю Моріцу Паулі організувати навчання гімнастиці та фехтуванню у кадетських корпусах м. Санкт-Петербурга і Москви, а потім і в інших містах. Водночас у ці роки, за власною ініціативою М. Паулі, у столиці був відкритий приватний Лікарсько-гімнастичний заклад.

У період з 1839 по 1858 рр., після смерті М. Паулі, керівництво навчанням гімнастиці в кадетських корпусах та Лікарсько-гімнастичному закладі здійснював інший швед – Карл Фридрих де Рон. На протязі своєї діяльності у Росії педагог займався підготовкою викладачів гімнастики («моніторів»). За свідченням історіографа і педагога О. Бутовського, цей обов'язок К.-Ф. де Рона «входив щодо умов призначення субсидії для його приватного гімнастичного закладу». Організація та зміст навчання при такому виді підготовки визначались керівником занять, період навчання тривав до 2,5 років. Проте, як засвідчують результати дослідження, ефективність зазначеної підготовки виявилася досить низькою:

кількість випускників зовсім не забезпечувала потреби системи освіти, а низький, в порівнянні з іншим вчительством, соціальний та матеріальний стан викладачів гімнастики не приваблював багатьох з них до подальшої кар'єри [2, с. 114-119].

Необхідно зазначити, що отримання деяких компетенцій з фізичного виховання було складовою змісту освіти в учительських інститутах, семінаріях та педагогічних курсах у XIX ст.. Проте, як стверджує А. Скворцов [13], рівень підготовки до цієї праці був занадто низьким. За відсутності кваліфікованих викладачів і незадовільних умови проведення навчального процесу, заняття часто скасовувалися. Крім того, суттєвою перешкодою на шляху отримання майбутніми вчителями фізкультурної освіти була скептична громадська думка, у тому числі й в педагогічному середовищі, щодо значущості фізичного виховання молоді взагалі. Так, у 1873 р., оцінюючі обстановку в тогочасних педагогічних освітніх закладах, Д. Семенов зазначав, що в них «такі шляхетні мистецтва, як фізичні вправи та ігри знаходяться мовби у зневазі» [15].

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що в подальшому, аж до революційних подій 1917 р., незважаючи на величезну потребу в кваліфікованих вчителях, у країні на державному рівні так і не було вирішено питання створення спеціалізованого освітнього закладу з підготовки фахівців з фізичного виховання.

Не можна не звернути увагу й ще на одну особливість кадрової проблеми щодо фізичного виховання в досліджуваній період. Її відгомони, негативні наслідки, за нашим глибоким переконанням, відчутні й зараз: це стереотипне мислення суспільства щодо низької престижності праці фахівця з фізичного виховання. Витоки цієї проблеми О. Бутовський бачив в «помилковому» кроці держави ще з початку становлення проблеми підготовки фізкультурних кадрів, тобто у 30-ті рр. XIX ст. Це стосується проблеми залучення до викладацької праці молоді – вихідців із кола суспільства з низьким соціальним статусом. З цього приводу педагог писав: «Шведські фахівці не могли викладати в усіх ... закладах, куди їх запрошували. Їм потрібні були помічники, виховані на принципах той системи, яку вони викладали ... Для підготовки до посад таких помічників, на них стали залучати хлопчиків із колишніх кантоністів, дуже здібних до різного роду тілесної роботи, але зовсім не інтелігентних, не розуміючих ні шведської мови, ні ідей своїх принципалів... Вправи, які викладалися підлітками із солдатських дітей, не визнавалися чим-небудь, що заслуговує на серйозну увагу. Кожен вважав себе компетентніше їх в цій справі, намагався їх перевчити ... Інколи, особливо на перших порах, їх просто залучали до інших службових або писарських обов'язків, зовсім не визначаючи гімнастику за потрібне заняття. Природно, що при такому низькому положенні, у яке із самого початку були поставлені викладачі гімнастики, залучати до цього обов'язку інтелігентну людину стало справою майже немислимою» [2, с. 116-117]. Відмітимо, що в досліджуваній період й інші представники педагогічної громадськості у своїх висловлюваннях також постійно вказували на цю обставину.

У контексті вищевикладеного слід відзначити, що протягом XIX – поч. XX ст., особливо у періоди першого та другого демократичного підйомів, прогресивна педагогічна громадськість постійно обурювалась з приводу найнижчого рівня матеріального забезпечення вчителів гімнастики у порівнянні з вчителями інших предметів; дорученню викладати гімнастику особам без спеціальної освіти; «необов'язковості» та другорядності начального предмету, що принижувало статус як самої гімнастики у школах, так й статус вчителя взагалі. Так, В. Крамаренко наголошував, що «у фізичному вихованні приховано настільки ж багато могутніх засобів для правильного духовного виховання, як у в спеціальному духовному вихованні. От чому ми вимагаємо жодного уроку фізичного виховання з напівграмотним, випадковим, за гроші працюючим викладачем гімнастики, найчастіше фіглярюм, натягнутим на циркові номери в бутафорській ляльковій обстановці, а глибоко освіченого й, у всякому разі, не менш освіченого, чим всі ці латиністи, історики, математики тощо» [5, с. 8].

Отже, прагнення сприяти школі та позашкільним установам вирішити кадрові проблеми з фізичного виховання стимулювало прогресивну громадськість України до висування різноманітних ініціатив, а саме:

- залучення іноземних педагогів – висококваліфікованих фахівців зі спеціальною підготовкою;
- вивчення досвіду підготовки викладачів з фізичного виховання в провідних закордонних центрах;
- надання організаційної підтримки та навчально-методичне забезпечення урядових курсів з підготовки вчителів гімнастики;
- заснування курсової підготовки фахівців з фізичного виховання на базі громадських та приватних установ;
- висування почину відкриття спеціалізованого освітнього закладу та розробка його проекту;
- сприяння вирішенню матеріальних проблем вчителів гімнастики.

Зауважимо, що на поч. XIX ст. держава, запропонувавши освітні реформи, фактично була не в змозі забезпечити її реалізацію власними вітчизняними кваліфікованими викладацькими кадрами. Це стосувалося вчителів усіх, без винятку, навчальних предметів, а не лише фізичного виховання. За твердженням Н. Полякової [10, с. 149], найсуттєвішим недоліком розвитку шкільної справи зазначеного

періоду був «дефіцит педагогічного персоналу, чому сприяли дуже мала забезпеченість учителя, а також низький соціальний статус» ... «дворянство не вважало прийнятним для себе педагогічну професію». Для посилення аргументації дослідниця наводить приклад з праці О. П. Нечаєва «Очерки истории народного образования в России до эпохи Александра I» (1918): «У 1807 р. у Харківському навчальному окрузі виникло питання про можливість кріпакам працювати в освіті. Попечитель виразив побоювання, як би «при низькій думці до сього стану не призвести купко презріння до публічного вчительського звання» [10, с. 188].

Отже у перш. пол. XIX ст. основним і, на нашу думку, фактично єдиним способом вирішення проблеми нестачі вчительських кадрів, було залучення іноземних педагогів – висококваліфікованих фахівців зі спеціальною підготовкою. Насамперед їх запрошували державні середні та вищі освітні заклади, освітні заклади підвищеного типу (ліцеї, вищі гімназії), приватні установи, пансіони. Вітчизняні вчителі на той час у таких установах складали виключення. Цей тезис підтверджується дослідниками проблеми участі іноземних педагогів у вітчизняній освіті В. Павленко [8], Н. Поляковою [10].

Дослідження дає підстави висунути припущення, що головними чинниками, що сприяли міграції іноземних вчителів з фізичного виховання в Україну, були: по-перше, поява попиту на кваліфікованих фахівців за відсутності досвіду їх підготовки в Україні; по-друге, розширення ринку праці для іноземних фахівців; по-третє, виконання просвітницької місії іноземцями в країні. Зазначене спричинило зростання міграційних процесів в учительському середовищі на поч. XIX ст.

Наголосимо, що серед перших вчителів фізичного виховання в освітніх закладах України, де навчалися діти представників вищого класу та майбутня службова еліта, домінували чоловіки-іноземці з високим рівнем професійної підготовки. За даними дослідника історії ліцеїв Росії О. Єгорова [4] та інших джерел [9, 14], за національністю це були французи, греки, німці; за віком та освітою – молоді люди, які обов'язково мали загальну освіту не нижче середньої та спеціальну фізичну підготовку. О. Полевщикова, цитуючи працю історіографа XIX ст. Н. І. Ленца, звертає увагу на такий факт, що «французами, мабуть, були ... «іноземці», які находились у штаті Одеського благородного інституту: вчителі танців Ламбуле і Воланж, фехтування – Габріель і Дюпон (Dupont) [9, с. 114].

За професійним статусом, вчителі-іноземці займали положення на рівні вчителів інших предметів. Наприклад, у 1814 р. річний оклад вчителів фехтування («фехтмейстер») вищезазначеного Шляхетного інституту Одеси (майбутній Рішел'євський ліцей) встановлювалася на рівні вчителів інших навчальних предметів та складав 1000 р. [4, с. 59]. Наголосимо, що перш. пол. XIX ст., на нашу думку, був, єдиним періодом, коли праця вчителя фізичного виховання так високо оцінювалася.

У 50–80-х рр. XIX ст. міграційні процеси в учительському середовищі України значно посилювалися, змінився попит на професійну спеціалізацію фахівців з фізичного виховання. Якщо раніше заклади освіти залучали, переважно, вчителів з фехтування, верхової їзди, плавання, то з цього часу зросла потреба на фахівців із різноманітних гімнастичних систем – шведської, німецької, а пізніше сокольської. Це підтверджують результати досліджень А. Бондар [1, с. 117-119] та В. Вербицького [3]. За твердженням останнього, у зазначений період, наприклад у середніх освітніх закладах півдня України, керували фізичним вихованням у переважній більшості німці. Цей факт В. Вербицький пояснює відсутністю системи підготовки фахівців фізичного виховання на той момент у Росії. Тим більш, підкреслює він, не було її й на Україні. Відсутність кваліфікованих вчителів гімнастики належала до головних проблем, що перешкоджали введенню гімнастики в освітні заклади [3, с. 29].

Між тим, зазначимо, що у друг. пол. XIX ст. значно посилювалися міграційні процеси за участі іноземних фахівців-місіонерів з метою розповсюдження прогресивного досвіду країн Європи в галузі фізичного виховання в Росії, зокрема, на українських землях. Так, у ЦДІАУ був знайдений цікавий документ [16], з якого стало відомо, що в 1853 р. від австрійського підданого, вчителя гімнастики Карла Августа Шмідта, надійшла пропозиція проводити заняття з гімнастики, причому безкоштовно, у Київському кадетському корпусі «щоб довести користь її викладання у військовій організації». Крім того, К. Шмідт планував відкрити в м. Києві гімнастичну школу та особисто вести в ній курс гімнастичних вправ. Документ зазначає, що до цього часу К. Шмідт вже мав репутацію відомого та досвідченого фахівця в Європі, викладав гімнастику в Галичині, у м. Лімберзі (м. Львів) у Вищому військовому інституті, Університеті, гімназичній і нормальній школах, а також приватних освітніх закладах. На час подачі прохання К. Шмідт мешкав у Баварії.

На запит К. Шмідта було дано відповідь завідувачем Київського кадетського корпусу, що в даному закладі вже є два монітори, і якщо він хоче викладати, то повинен одержати дозвіл від Його Імператорської Високості, Государя Спадкоємця Цесаревича, а також Головного начальника військових освітніх закладів Імперії. Як свідчить документ, такий дозвіл був отриманий. Однак подальших відомостей про діяльність К. Шмідта в Україні дотепер нема.

У контексті вищенаведеного, слід відзначити, що наша увага до цього факту пояснюється тим, що у подальшому К. Шмідт оселився у м. Санкт-Петербурзі та став одним із найавторитетніших і найвідоміших фахівців з фізичного виховання Росії др. пол. XIX ст. Він надрукував багато методичних праць, присвячених викладанню гімнастики у різних світських і військових освітніх закладах. Але

підкреслимо, що свою місіонерську діяльність в Росії видатний фахівець почав саме з етнокультурних регіонів нашої держави.

Науковим пошуком встановлено, що у період кін. 80-х рр. XIX – поч. XX ст. склад вчителів гімнастики значно змінився. Якщо в 60-х рр. гімнастику викладали здебільшого іноземці, які мали спеціальну освіту, то тепер фізичним вихованням в чоловічих освітніх закладах України керували переважно військові, які, за даними В. Вербицького [3, с. 29], склали приблизно 55,5 % від загальної чисельності вчителів. У жіночих школах учителями гімнастики працювали виключно цивільні особи. Проте, вчителі-іноземці до 1917 р. були досить значною соціальною групою. На наш погляд, це пояснюється, по-перше, тим, що не зважаючи на спроби деяких вчених створити свою, національну систему фізичного виховання, педагогічна громадськість та офіційна влада виявляли більшу довіру до закордонних гімнастичних методик; по-друге, відчутна нестача кваліфікованих вчителів гімнастики у вітчизняній школі; по-третє, стійкий стереотип у національному менталітеті щодо більшої поваги до усього закордонного, зокрема й у галузі фізичного виховання та спорту.

Зазначимо, що на поч. XX ст. значна популярність сокольської гімнастичної системи, яка була офіційно рекомендована урядом для використання в освітньому процесі шкіл, сприяла притоку в Україну чеських фахівців. Сучасний публіцист Ю. Грот відмічав, що із загостренням політичних відносин з Німеччиною, німецька система гімнастики почала все частіше піддаватися критиці та повсюдно витіснятися слов'янською сокольською гімнастикою... Суттєвим було й те, що заможну молодь в ній привертала вміло розповсюджувана соколами ідея об'єднання слов'ян [7, с. 8]. За даними О. Лях-Породька [6], у 1910 р. третина усіх (32,6 %) викладачів-соколів, які практикували в освітніх закладах Росії, працювали на українських землях. Представництво викладачів сокольської гімнастики, серед яких переважали іноземці, відмічено в усіх регіонах України, про що свідчить багато архівних та друкованих першоджерел, а також твердження сучасних науковців: А. Бондар [1], В. Вербицький [3], Ю. Грот [7], О. Лях-Породько [6] та ін. Причому, як відмічав в дисертації (1972) З. В. Шеразадишвілі, в суспільстві існувала думка, що гімнастика була організована краще в тих освітніх закладах, де предмет викладали запрошені чеські фахівці, а не їхні місцеві учні.

Наголосимо, що багато вчителів-іноземців користувалися величезним авторитетом серед вітчизняної громадськості. У педагогічній діяльності в Україні вони досягли значних успіхів. Деякі з них були відзначені на височайшому рівні. Так, німець за походженням, Микола Федорович Вильгальм закінчив курси «Берлінського гімнастичного товариства», де одержав звання вчителя гімнастики, склав іспит в «Одеській гімнастичній школі» й отримав ще одне свідоцтво на право викладання гімнастики. Наприкінці XIX – з поч. XX ст. він працював учителем гімнастики у Першій харківській чоловічій гімназії та у 1913 р. отримав від Миколи II почесне звання «Гімназіарх всея Русі» [1, с. 117-119; 7, с. 8].

Пізніше, у зв'язку з початком Першої Світової війни та революцією 1917 р. міграційні процеси вчителів-іноземців в країні набули зворотного напрямку. Багато фахівців з гімнастики повернулися на свою історичну батьківщину, значна частина приєдналася до «білого руху» та зникла з українського історичного простору у воєнні роки. Лише незначна частина іноземних вчителів гімнастики продовжила свою діяльність у радянській Україні.

Висновки. У період XIX – поч. XX ст. серед невідкладних перетворень, за які, поряд з вимогами реформування системи освіти, боролась прогресивна громадськість України, була вимога впровадити фізичне виховання у спосіб життя учнівської молоді, зокрема зробити його обов'язковою складовою змісту освіти та позаурочної роботи в усіх освітніх закладах. Суттєвою перешкодою на шляху реалізації цього завдання була нестача кваліфікованих вчителів з фізичного виховання. Одним із способів вирішення цього протиріччя було залучення педагогів-іноземців з різних країн Європи.

Використані джерела

1. Бондарь А. С. Теория и практика физического воспитания гимназистов на Слобожанщине во второй половине XIX – начале XX в. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 / Бондар Анастасія Сергіївна ; Харк. держ. акад. фіз. культури. – Харків, 2005. – 178 с.
2. Бутовский А. Д. Система шведской педагогической и военной гимнастики / А.Д. Бутовский. – СПб. : 1903. – С. 114–119.
3. Вербицький В. А. Фізичне виховання у середніх навчальних закладах Півдня України в 60–70-х рр. XIX ст. / В. А. Вербицький // Наукові праці: Історичні науки. – Т. 104, вип. 91. – 2009. – С. 27–31.
4. Егоров А. Д. Лицеи России: опыт исторической хронологии : в 5 кн. / А. Д. Егоров. – Иваново : Изд-во ИИСИ, 1993. – Кн. 1: Ришельевский лицей. – 1993. – 172 с.
5. Крамаренко В. К. Психофизиология движений / В. К. Крамаренко // Красота и сила. – 1913. – № 8–9. – С. 7–8.
6. Лях-Породько О. О. Сокольська гімнастика – основа системи фізичного виховання молоді в Російській Імперії на початку XX століття / О. О. Лях-Породько // Вісник Запорізького нац. ун-ту. – 2010. – № 1(3). – С.145–151.

7. Олейник Н. А. История физической культуры и спорта на Харьковщине. (Люди. Годы. Факты. 1874–1950 гг.) / Н. А. Олейник, Ю. И. Грот. – Харьков : ХДАФК, 2002. – Т. 1. – С. 8.
8. Павленко В. В. Освітньо-просвітницька діяльність іноземних педагогів на Волині (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Віта Віталіївна Павленко; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2010. – 21 с.
9. Полевщикова Е. В. Французы в учебных заведениях Одессы. 1803-1822 гг. / Е. В. Полевщикова // В кн. Французский ежегодник 2011 : Франкоязычные гувернеры в Европе XVII-XIX вв. – М. : ИВИ РАН, 2011. – С. 110-126.
10. Полякова Н. В. Образование в России в первой половине XIX в. / Н. В. Полякова // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 8. – С. 147–163.
11. Поплутина Н. Н. Подготовка педагогических кадров по физическому воспитанию в дореволюционной России : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. Н. Поплутина; Воен. ин-тут физ. культ. – СПб., 1998. – 17 с.
12. Попова В. Л. Естетичний аспект викладання гімнастики та рухливих ігор на педагогічних курсах України / В. Л. Попова // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. вих. та спорту. – 2002. – № 9. – С. 3-11.
13. Приходько Г. І. Питання підготовки вчителя фізичного виховання в офіційній педагогічній думці XIX–поч. XX ст. / Г. І. Приходько // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. вих. і спорту. – 1999. – № 14. – С. 19–24.
14. Савицкий К. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородько / К. Савицкий; изд. 2-е испр. – СПб : Тип. Безобразова и Комп., 1881. – 673 с.
15. Семенов Д. Д. О кубанской учительской семинарии / Д. Д. Семенов // Народная школа. – 1873. – № 4. – С. 56–65.
16. ЦДІАУ : Ф. 442, спр. 10735 : Дело о разрешении австрийскому подданному, учителю гимнастики Шмидту К. заниматься преподаванием гимнастики в учебных заведениях г. Киева, 20 июня-26 нояб. 1853 г., арк. 1–10.

Prikhodko A.

THE PROBLEM OF SHORTAGE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN UKRAINE XIX – EARLY XX CENTURY AND SOME WAYS FOR ITS SOLUTION

The article based on the study of historical and pedagogical sources and research results of modern scientists thoroughly analyzed the problem of lack of qualified teachers of physical education in the XIX – early XX century. It was determined the official policy of the government regarding the staffing of physical education in schools at different stages of the study period and its negative consequences. It was established that the desire to contribute to the school and extracurricular institutions to solve staffing problems in physical education stimulated a progressive society of Ukraine to nominate various initiatives such as attracting foreign teachers – highly qualified professionals with specialized training; study experience training teachers of physical education in leading foreign centers, providing organizational support and training courses provide government teacher training exercises; foundation courses of training in physical education at the public and private institutions; nominate idea of opening a specialized educational establishment and development of its project; help solve material problems gymnastics teacher.

One way to solve the shortage of teachers of physical education – experience of foreign experts to teach at educational institutions of Ukraine was disclosed in detail. The factors (the emergence of demand for qualified specialists and lack of experience of training in Ukraine, expanding the labor market; educational mission) and characteristics of migration of foreign teachers, given their demographic characteristics, social status, material support were studied. Among the first teachers of physical education in the educational institutions of Ukraine, where children learn the upper classes and future official elite, dominated by foreign men with a mandatory general secondary, high level of professional and special physical training; professional specialization: in the first half of the XIX century – teachers of fencing, riding, swimming; further – specialists of various gymnastic systems – Swedish, German, later Sokolsky; nationality – French people, Greeks, Germans, Austrians, Czechs.

Key words: *teachers-foreigners, physical education, initiative, the public, students.*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.